

ՄԱՍԻՍ

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ, ԳԻՏԱԿԱՆ

50^{րդ} ՏԱՐԻ, ԲԵՐ 10

(ԵՐԿՐՈՐԴ ՇՐՋԱՆ)

10 ՄԱՐՏ 1901

Մասիս շաբաթաբերքի տարեկան բաժանորդագիրն է Կ. Պոլսոյ համար ԲԱՌՍՈՒՆ ղրԵ. եւ գաւառներուն համար ՅԻՍՈՒՆ ղրԵ., կանխիկ վճարելի : Արտասահման՝ 12 Ֆրանկ կամ 5 բուլլի : Թղթատարական ծախքը խմբագրութեան վրայ է : Վեցամսեայ կամ եռամսեայ բաժանորդագրութիւն չընդունուիր : Բաժանորդագրութիւնները կը սկսին ամեն ամսոյ մէկէն :

Մասիս հրապարակ կ'ելլէ ամեն շաբաթ առտու, եւ կը գտնուի Բերայի բոլոր ծխավաճառներուն ու Պանչէ-Գաբուի ջրավաճառներուն խանութները, ինչպէս նաեւ Ղալաթիոյ, Պոլսոյ եւ բոլոր արուարձաններու լրագրավաճառներուն ֆով :

Զեռֆէ կը ծախուի ՀԱՏԸ 40 ՓԱՐԱՅԻ

ՀԱՍՅԷ

درعليه ده غلطه ده «ماسيس» غزته سى اداره سى

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ «ՄԱՍԻՍ» Ի

Կ. Պոլիս, Ղալաթիս, Նորասուլիսեան խան

Rédaction de la Revue MASSIS

Galata, Constantinople

Թ Ղ Թ Ա Վ Ա Ճ Ա Ռ

Վ. ԵՒ Հ. ՏԵՐ-ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

Պոլիս, Սուլթան-Համամ, Բաղնիքին կից քիւ 18

Տէր-Ներսէսեան Թղթաւճառատունը՝ իր նախկին տեղը վերահաստատուած՝ գրամատանց, վաճառատանց, գրասենեակի եւ դպրոցներու վերաբերեալ ճոխ ու ընտիր ապրանքներ բերել տուած է: Գլխաւորաբար հոգ կը տանի Տալազիքեան (փոխանակազիր, շրջաբերական, քարթ ալ վիզիթ, հարսանեաց հրաւիրագիր եւլն. եւլն.) եւ կազմի վերաբերեալ գործերու, եւ կը ստանձնէ այս կարգի ամէն յանձնարարութիւններ զորս կը կատարէ փութով, խնամով եւ խիստ դիւրամատչելի պայմաններով:

Ամէն անոնք որ հաճին անգամ մը պատուել Տէր-Ներսէսեան վաճառատունը՝ մեծապէս գոհ պիտի մնան ապրանքներու ճոխութենէն ու ընտիր հանգամանքներէն, մանաւանդ յանձնարարութեանց փութով կատարումէն եւ այն ուղղամտութենէն որ վաճառատան կէտ նպատակն է:

Դաւառներէ եկած յանձնարարութիւնները փութով կը կատարուին:

4—10

THE GRESHAM

ԿՐԷՇԱՄ

ԱՆԳՂԻԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ ԿԵԱՆՔԻ ԱՊԱՅՈՎԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ՀԻՄՆՈՒԱԾ Ի ԼՈՆՏՈՆ

1848 ԻՆ

Դրամագլուխ եւ երաւխաւորութեան գումար աւելի քան 175,000,000 Ֆրանկ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԵՐԿԱՅՍՑՈՒՑԻՑԻՉՔ ԷՏՈՒԸՐՏՍ ԵՒ ՈՐԴԻ

Ալալմմի խան, Կ. Պոլիս:

Հ Ա Ս Տ Ա Տ Ե Ա Լ 1852

ՏՔՔ. Ս. ԽԱՉԱՏՈՒՐԵԱՆ ԵՒ ՈՐԴԻ

ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ – ԱՏԱՄՆԱԲՈՅԺՔ

396, ՄԵԾ ՓՈՂՈՑ ԲԵՐԱ, 396

(Եաննի գարեջրատան վրայի յարկը, ճիշդ Զրպուհեանց դեմը)

Կատարելագործեալ գործիքներու միջոցաւ ամենաառատիկ ցաւած աղօտները մեկ անգամեւ կը լեցնեն. ցաւով դիմելու եւ բուժուած վերադառնալու պայմանաւ:

Նորահար եղանակաւ, նորը, ճաշակաւոր եւ դիմացկուն արհեստական աղօտներ կը պատրաստեն, յար եւ նման բնականի, դիմֆի ձեւաւորութիւն ըստ տարիքի, ծանոդութիւն եւ ազատ արտասանութիւն երաշխաւորուած:

Բերնի հիւանդութիւնք կատարելապէս կը բուժուին ինչպէս նաեւ թմրեցուցիչ դեղերու եւ ամենակատարելագործեալ աքցաններու միջոցաւ, առանց ցաւի ատամնահանութիւն:

Յ. Գ. Զմեռները կիրակի օրերն ալ (միկնչել կես օր) ինչպէս նաեւ ամէն օր (միկնչել կես գիշեր) հիւանդ կ'ընդունին:

Ծանօթ. — Պոլսոյ կողմը մասնաճիւղ ԶՈՒՆԻՆՔ.

ՄԱՍԻՆ

50^{րդ} ՏԱՐԻ

— 10 ՄԱՐՏ 1901 —

ԹԻՒ 10

ԲՈՎ ԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Նկատելի կետեր. Գրական խնդիրը. Ռ. Յ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ : — Հարցում (Բանաստեղծութիւն). Գ. ԶՕՀՐԱՊ. — Օրուան կեանքէն. Տ. Ա. Հիւանդանոցին Տեղեկագիրը (Առաջին Յօդուած). ՏՈՔԹ. ՅՈՎ. Ս. ՄՏԵՓԱՆԵԱՆ. — Դեղնած նամակը (Նորագէտ). ԳԻՄՄԷՆ. — Յուշատետր.

ՆԿԱՏԵԼԻ ԿԵՏԵՐ

ԳՐԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

Հայը ինքնայատուկ գրականութիւն մ'ունենալու ընդունա՞կ է, եւ եթէ այո՛, Պոլսեցւո՞յն անկէ ըլլալ անոր զխաւոր գործ իջը, թէ ոչ գաւառին վիճակուած է այդ գերը, իրեւցեղին յատկութիւններուն աւելի հաւատարիմ աւանդապահին :

Եթէ ոչ բոլորովին այս բաւերով, բայց գէթ այս իմաստով, կարծեմ, առաջարկուեցաւ Մասիսի մէջ գրական հարց մը, որուն արդէն քանի մը պատասխաններ արուեցան :

Մեր գաւառացի գրագէտներուն մէջ, որոնցմէ արդէն ծնունդ առած է այս խնդիր, զօրաւոր հակում մը կայ ընդհանրապէս խորհելու թէ Պոլսոյ Հայոց գրականութիւնը ցարդ չէ ունեցած բնաւ տոհմային հարազատ գրող, եւ հետեւապէս եթէ ցեղին մէջ յարմարութիւն իսկ կենայ առանձնայատուկ գրականութիւն մը յառաջ բերելու, անկարելի է է որ Պոլսոյ գրագէտներուն միջոցաւ ի յայտ գայ այն : Պոլիս եւրոպական մատենագրութեան ծիծաղելի հետեւողութիւն մ'ըրած է միայն : Ու այդ Պոլսական պիտակ գրականութեան ծաղրն անթիւ ձեւերու տակ քանի մը տարիներէ ի վեր կը մարդէ մեր գաւառացի գրիչները : «Վաղուան Գրականութիւնը»

գաւառացւոյնը պիտի ըլլայ ու պէտք է որ ըլլայ, գաւառացւոյն որ բնիկ աւանդութիւններու գանձարանն ունի իր յիշողութեան մէջ, եւ որ գաւառաբարբառներու երփներանգ ճոխ երանգապնակն ունի իր ափին մէջ, մինչդեռ Պոլիս իր լեզուն իսկ կորսնցուցած՝ թոյրէ ու բոյրէ զուրկ քմահաճ բարբառ մ'ստեղծած է, զայն բոլոր ազգին հարկադրելու տարօրինակ յաւակնութիւնն ալ ունենալով : Այս հիմերուն վրայ եղբակացութիւնն ալ շատ դիւրին ու յայտնի կ'երեւայ. նոր լեզու, նոր գրականութիւն, որ գաւառական գոյն ու դրոշմ ունենան եւ գաւառացւոց ձեռքով մշակուին :

Միայն՝ մեզ կը թուի թէ նկատելի կէտեր կան որք ուշադրութենէ կը վրիպին :

* * *

Եւ նախ եւ առաջ, ըստ մեզ, պէտք չէ որ խնդիր ըլլայ թէ Հայը ինքնայատուկ գրականութիւն մ'ունենալու ընդունա՞կ է : Գիտենք որ ամէն ժողովրդոց գոյութեան պայմանք՝ իրենց տարբերութեան մէջ՝ աւելի կամ նուազ նպաստաւոր են գրական ծաղկման, մատենագրութեան ինքնատիպ հեշտ զարգացման : Համեստ գրականութիւն մ'ունինք ու կրնանք

ունենալ, որ պատկերն է մեր կեանքի պայմանաց, ինչպէս ամէն գրականութիւն՝ իր շքեղ կամ նսեմ կացութեամբ՝ կը բացատրէ ընկերական բարեխառնութեան վիճակը զայն արտադրող ժողովրդին։ Այդ վիճակը կ'որոշէ, կը սահմանէ նիւթը որ կրնայ առարկայ ըլլալ գրականութեան, գրական ձեւ ստանալ։ Անշուշտ աղքատիկ աղկաղի գրականութիւն մը աւելի կամ նուազ կախում կ'ունենայ օտար հարուստ մատենագրութենէ, բայց քանի որ տարբեր ցեղ մ'է որ այդ մատենագրութենէն օգտուիլ կը ջանայ, բնականաբար իր մասնաւոր կենիքը կը դնէ իր փոխառմանց վրայ, վաւեր հարկ է որ պատշաճեցնէ զայն տարբեր միջավայրի մը պէտքերուն ու ճաշակներուն։ Ահա՛ ինչու համար բացարձակ նմանօրութիւն մը չի կրնար ըլլալ, անխառն բան մը կ'ըլլար այդ, նպատակէ ու ներգործութենէ զուրկ։

Պոլսոյ թրքահայ գրականութեան համար կեդրոնի մը առաջնորդող գերն ունեցած է եւ ունի ցարդ։ Ասիկա զարմանալի չէ անշուշտ։ Մայրաքաղաքին մէջ, որ նաեւ Հայոց տոհմային-եկեղեցական համայնքին կեդրոնը եղած է, ապրող ստուար հայ հասարակութիւն մ'ի հարկէ պիտի ունենար այդ առաւելակշռութիւնը, ո՛չ միայն տոհմային-եկեղեցական հեղինակութեան տեսակէտով, այլ նաեւ մտաւորականին, որ կեդրոնին ունեցած քաղաքակրթական առաւելութիւններով անշուշտ պիտի ըլլար աւելի զարգացեալ։ Պոլսական գրականութիւնն եղաւ այն ինչ որ պիտի ըլլար։ Օտարաց հետ չիման դիւրութիւններով, զոր մայրաքաղաքը, մանաւանդ Պոլսոյ պէս ծովեզերեայ մայրաքաղաք մը կ'ընծայէ, Պոլսահայը ի հարկէ նուազ ինքն իր մէջ ամփոփուած պիտի մնար, երոպական զարգացեալ գաղափարք ու սովորոյթ մուտ պիտի գտնէին իր մէջ, իր տեսութիւնները պիտի բարեփոխուէին ու ընդլայնէին, իր գեղացումները պիտի նրբանային ու բազմազանէին, եւ իր կենցաղը նախկին պարզութիւնը կորսնցնելով՝ նորանոր պէտքերով ու պահանջումներով բազմերանգ ճոխութիւն մը պիտի ստանար։ Իր շինած գրականութիւնն հարկաւ, արձագանգ իր կեանքին,

պիտի կրէր իրեն յատուկ նկարագիր մը որ իր գաւառացի եղբայրներուն քիչ մը տարօրինակ ու կնճռոտ, եւ հետեւապէս օտարադէմ պիտի երեւէր, ինչպէս, պէտք է ըսել, քիչ շատ ամէն մայրաքաղաքի գրականութիւն տարօրինակ ու խառնակ կ'երեւի երկրին ներքին նահանգաց ցեղակից ընակիչներուն։ Բայց այս ըսե՞լ է թէ արդարեւ օտարահամ, օտարոհոտ, օտարածեւ եղած է բոլորովին Պոլսահայ գրականութիւնը։ Կարելի՞ բան է. ստուարաթիւ հասարակութիւն մը, որ միշտ սնած է գաւառին շարունակ տուած առատ տարրերով, որ միշտ յարաբերութեան մէջ եղած է իր տոհմակից եղբայր հետ, որ իր միջավայրին մէջ՝ առանձնայատուկ կրօնական-տոհմային կեանք մ'ունեցած է եւ նոյն իսկ այդ տեսակէտով կեդրոն մ'եղած գաւառական վիճակներուն, կրնայ իր ցեղային յատկութիւնները կորուսած ու գլխովին օտարացած հաստատած մը համարուի։ Զարգացած բարեշրջուած է, ինչպէս միեւնոյն ազգեցութեանց տակ պիտի ըլլային գաւառացի գրողներն ալ, բայց ներքնապէս նոյն ցեղն է միշտ, բանիրուն զիտողը նոյն էական յատկութիւնները ու թերութիւնները պիտի գտնէ Պոլսեցի ու գաւառացի Հայերուն մէջ, ինչպէս հասարակաց ունին դեռ շատ մը նախապաշարունակներ, աստիճաններ, աւանդավէպեր ու սովորութիւններ։

Ինչ բանով իրաւունք կարելի է ունենալ ըսելու թէ Պոլսեցիները օտար գրականութիւն մ'ըրած են։ Բնարական բանաստեղծութեան արդի ծագումը մեր մէջ, վերջացող դարուն երկրորդ կիսուն սկիզբներէն զոյգութիւն ստացած, թերեւս արեւմտեան արուեստին քերթողական ձեւերը փոխ առաւ, բայց անհատին ու համայնքին կենաց երեւոյթներէն ներշնչուեցաւ։ Հիւսիսեան, Մերենց, Մամուրեան, Տիկիր Տիւսար, Զօհրապ վիպագրեցին, ո՛չ անշուշտ երոպական կեանքը, այլ մերը, իրենց կրցածին չափ, եւ եթէ բուն գաւառական ներքին վիճակներուն կեանքը չէին կրցած ցոլացնել, ինչպէս գաւառացի վիպագիր մը պիտի ընէր, չի կրնար ըսուիլ սակայն թէ օտար միջավայր ու բարքեր իրենց նիւթ ունեցան։ Անմահ Պարոնեանը մեր բարոյց

թերութիւնները երգիծաբանեց :

Անտարակոյս աւելի համազգային ու եւրոպական գոյն մը ունեցած են այն գրուածներ որոնց հեղինակներն ընկերական՝ իմաստասիրական հարցեր իրենց նիւթ առած են, եւ այդ ալ այն տեսակ խնդիրներու բնութեան հետեւանքն է, որք ամբողջ մարդկութեան վերաբերող հասարակաց խնդիրներ են, եւ յետոյ անոնցմով հետաքրքրուող Հայն ի հարկէ պիտի ազդուի եւրոպեան իմաստասիրութեան դպրոցներէն, քանի որ, ինչպէս երբեմն Աթէնքի, Աղեքսանդրիոյ, Բիւզանդիոնի դպրոցներն, այսօր ալ եւրոպականներն են մտաւոր շարժման ամէնէն զարգացեալ կեդրոնները : Վերջապէս, անկարելի է օրանալ որ այդպիսի ընդհանուր գաղափարներով գրողիլ սիրող Հայ հրապարակագիրներ յաճախ անոնց կիրառումն ընել ջանացած են մեր ցեղին՝ դաստիարակութեան, գրականութեան, բարոյական ու տնտեսական կացութեանց : Հարկ չէ, կարծեմ, յաւելուլ թէ գրականութեան այսպիսի ճիւղ մը մարդկային ըլլալով՝ չի գաղբիր տոհմային ըլլալէ ու օգտակար դառնալէ, ըստ որում ամէն ժողովուրդք չեն դադրիր մարդկութեան վերաբերելէ, եւ ինչ որ կը նպաստէ մէն մի ցեղի մէջ մարդկութիւնը մշակելու, այնու իսկ զօրաւոր սատար մը կը լինի ցեղին մշակութեան : Անցուկ մտածում է կարծել թէ տոհմային գրականութիւնն այն է միայն որ տոհմին աւանդութիւններն ու բարքերը ներկայացնելու մէջ կը սահմանափակուի՝ իրեւ մի չինական պարսպի մէջ : Թէեւ ցեղին ազդեցութեան բաժինը միշտ կայ, բայց ակնհայտ է թէ Գոռնէյլ եւ Ռասին գաղական ազգին բարքերը ներկայացնել նպատակ չունեցան իրենց ողբերգութիւններուն մէջ, ո՛չ Պոսիւէ իր քարոզներուն մէջ, ո՛չ Վոլգէր եւ Ռուսօ իրենց իմաստասիրական գործերուն մէջ, ո՛չ ալ Հիւլօ իր ա՛յնքան գերազանցապէս մարդկային քերթուածներուն մէջ : Նման բազում օրինակներ կրնանք յիշել ուրիշ գրականութիւններէ, եւ սակայն ո՛չ նուազ այդպիսի գործեր մասն ու պատիւն են այն ազգին մատենագրութեան որուն լեզուով գրուեցան : Մեր Եզնիկը հազիւ ինչ

ինչ տեղեր ակնարկութիւններ կը պարունակէ մեր անցեալ բարուց ու աւանդութեանց : Կը դադրի՞ մեր հին տոհմային գրականութեան ամէնէն չքնաղ մէկ գոհարն ըլլալէ, նոյն իսկ հակառակ իր վերջերս ապացուցուած փոխառութիւններուն :

* * *

Ո՛րքան աւելի սխալ մ'է կարծել — ինչպէս գաւառական շրջանակներու մէջ միտում մը սխալ կ'երեւէր խորհելու — թէ տոհմային գրականութիւնը գրեթէ միայն ցեղային հին նախապաշարմանց, սովորութեանց, առածներու, հէքեթներու ու ռամկական երգերու հաւաքմանց մէջ կը կայանայ : Նախ դասնք հասարակելու բուն գրականութիւն ընել չի նշանակեր : Եթէ մեր պատանները քիչ մը գրել կարգալ գիտնային, այդ գործը լատագոյնս պիտի գիտնային ընել իրենք : Չեմ ուրանար ասոնց մեծ կարեւորութիւնը ազգադրական, հնախօսական ու մինչեւ իսկ գրական տեսակէտով, վասն զի ժողովրդական անգիր գրականութիւն մը իշայտ կը բերեն ու նոյն իսկ ատաղձներ կրնան մատակարարել գիտնական գրականութեան մը : Բայց առ այժմ՝ այդ համարումը չէ գրականութիւն, ո՛չ ալ գաւառական բարբառոց մինչեւ ամէնէն ռամկականներուն ու աղաւաղեալներուն համար եղած բառական ու քերականական ձեւոց հաւաքումներն, որոց ա՛յնքան խղճմտօրէն անձնատուր եղան վերջերս գաւառացի ուսուցիչներ ու գրասէրներ, բուն գրականութիւն ընելու միամիտ վտառահովեամբ : Բուն գրականութիւնը կը չինուի մշակելով գրական այլ եւ այլ սեւերէն մին կամ միւսը, արձակ թէ ոտանաւոր, երբ մին կը տաղերգէ, միւսը կը վիպէ, մի ուրիշը կը թատերագրէ, սա կ'ատենաբանէ, կը վարդապետէ, նա կը պատմագրէ, կամ կ'օրագրէ, եւ մինչեւ իսկ կը նամակագրէ, վասն զի, ինչպէս Մատամ տը Սէվինիէի համար ըսուած է, մարդ երբեմն ամէնէն գեղեցիկ գիրքը կը չինէ երբ բնաւ միտք չէ ունեցած գիրք չինելու, — աւելցնենք նաեւ, երբ գրագէտը ճարտար թարգմանութեամբք ընիկ մատենագրութեան մէջ կը ներածէ օտար գրականութեանց ընտիր ու չայեկան գոր-

ծերը այս այլազան սեռերուն վերաբերող, որք անոր համար կը լինին նոյնքան իւրացուցեալ հարստութիւններ : Եւ այս ամէնէն՝ ժողովուրդը, իբրեւ բարոյական ու մտաւոր անունը, կը քաղէ ներշնչումներ, տպաւորութիւններ եւ գաղափարներ որք կ'ուզեն, կը սփռին, կ'ազնուացնեն զինքը, ճշմարտին լոյսը ու գեղեցկին ճաշակը իր մէջ կը շառցնեն : Ուրիշ բան է երբ ձեռնհաս գրողներ գաւառական աւանդութեանց մթերքէն հում նիւթեր քաղելով՝ անոնցմէ արուեստին ճարտարութիւններով զարդարուած գեղեցկագիտական գործեր դուրս կը բերեն, կամ պարզապէս գաւառին կեանքը իր բնութեան շրջանակին մէջ հրապուրիչ ու կենդանի ոճով մեզ կը ներկայացնեն, ինչպէս ըսած է Սըրուանձտեանց, ու ինչպէս կ'ընեն Թլիատիցին, Ռ. Զարգարեան, Գեղամ իրենց տեղական բարքերու եւ դէմքերու գեղեցկի պատկերներուն մէջ : Սակայն նոյն իսկ այս ձեւով գրուածներ եւ դեռ միեւնոյն շինուած անիւթէն քաղուած աւելի երկարաշունչ վիպական գործեր, ինչպէս կ'երազուի, չեն կրնար յաւակնիլ միակ հարազատ ներկայացուցիչներն ըլլալ տոհմային գրականութեան մը ու իրաւունք տալ արհամարհանքով նայելու կեդրոնին մէջ ի յայտ եկած գրական գործունէութեան :

* * *

Գաւառի լեզուներն ալ պիտի մնան գաւառական տեղական բարբառներ, ցորչափ կայ կազմեալ կեդրոնի գրական լեզուն իր ընդհանրականութեան տիրող հանգամանքով ի՞նչ օգուտ այս ինչ գաւառաբարբառին յատուկ բառերուն ու ոճերուն ճոխութիւնը, մի ուրիշին այս կամ այն ձեւերուն լեզուաբանական տեսակէտով բարձրագոյն հնութիւնը կամ հարազատութիւնը : Անոնք վերածուած են մասնաւոր շրջանակի մը մէջ գործածելի ու հասկնալի ըլլալու վիճակին, եւ որչափ անոյշ հնչեն տեղացի ականջներու՝ անհեթեթ իսկ կրնան թուիլ հեռուորոնք : Կարծեմ, խորհողներ եղած են մեր մէջ ու մինչեւ յարդկան թեւադրողներ թէ բուն աղբային գրական լեզուն պէտք է շինուի վանազան գաւառա-

բարբառներէ փոխ առնուած տարրերով՝ որոց մէջ Պոլսը, իրեւ իւրտոյն ձեւերու եւ ոճերու մէջ աղքատ, ունենայ, անշուշտ, նուազագոյն բաժինը, Լեզուաբանական օրինաց փառքի հատուկութիւն մը կը բաւէ այս կարծեաց անբանաւորութիւնը ըմբռնելու, որ գաւառացոյ ուղղուած շողքօրթութիւն մ'է միայն, ո՛չ այլ ինչ : Լեզուները կը կազմուին ու կը ձեւափոխուին իրենց յատուկ օրէնքներու համեմատ, ո՛չ թէ մարդիկ կը նստին կը շինեն վանոնք ըստ հաճոյից : Ոչ թէ գաւառաբարբառք իրարու հետ կը ձուլուին ազգի մը մէջ գրական լեզուի միութիւն մը յառաջ բերելու համար, այլ անոնցմէ մին, բացառիկ կարեւորութիւն մը ստանալով իր գրուած գիրքէն, ընկերային ու երբեմն ալ մասնանագրական պարագաներէ, իր քոյրերուն մէջ տակաւ առաջնութիւն մը ձեռք կը բերէ, կը բարեշրջուի, կը զարգանայ ու վերջապէս տիրող ընդհանրացած լեզուն կը դառնայ : Տեղական վիճակի մէջ միացած բարբառներէն աւելի կամ նուազ բառեր ու ձեւեր կրնան ընդունուիլ ու տարբանալ անոր մէջ՝ երբ մտքի կամ ճաշակի պէտք մը կը գոհացնեն, բայց այդ՝ բան մը չի նշանակեր ընդհանուր կազմունի քով որ իր յատուկ նկարագիրն ունի : Այսպէս եղած է ամէն լեզուներու համար : Յոյն հին լեզուին գաւառաբարբառներէն ատարիկեանը եղած է գրաւոր յունարէնը, Լատինի կամ Հռոմի բարբառը եղած է գրական լատինարէնի հիմը, գրական արդի գերմաներէնը քաղած գերմաներէնէն կոչուած գաւառաբարբառէն յառաջացած է, գաղիերէնը՝ Իլ-տը-Պոնտի տեղական լեզուէն, իտալերէնը՝ Թոսքանայի լեզուէն, ու գիտենք որ Պոլսոյ ծովաներէնն է այսօր թուրք գրական լեզուն : Եւ պէտք է դիտել կէտ մը որուն թերեւս յարգ ունիւրթութիւն չէ դարձուած : Այն է թէ Պոլսահայոց ժողովրդական լեզուն, նոյն իսկ այն աղքատութեան պատճառաւ որ ինկած կը գտնուէր արդի գրական աշխարհարարին կազմութենէն յառաջ, բնիկ հայ բառերու ու ոճերու մասին, երբ, իր դիրքէն ստիպուած ու իր գրողներուն պէտքերէն մղուած, մշակուելու հարկն զգաց, իր պէտքը գլխաւորապէս, մանաւանդ բառաւոր-

թերքի մասին, գրարարի շտեմարանէն լեցնել ձգտեցաւ, իրրեւ ամէն Հայու հասարակաց գանձարանէ մը, եւ այս պարագան ոչ նուազ նպաստած է, կարծեմ, անոր արագ ծաւալման ու դիւրաւ ընդունելութիւն գտնելուն գաւառական շրջանակներու մէջ: Ոչ միայն իր բառագրքին պարագները, զորս օտար բառեր գրաւած էին, լեցուց գրարարին հարագատ անեղծ ձեւերով, այլ եւ ունեցած բնիկ՝ այլ կոտրառութիւն աղաւաղ բառերուն տեղ ալ (ֆաղրներ, կնկիսիք, հար, մար, ախպար, ձուն, սագեւ, աշիեք, օղարաւակ, ձաւք, մեմծօօխք, եխեւ, ըրմանիւ, աղլրման եւայլն) վերահաստատեց անոնց հին կանոնաւոր ձեւերը որք ամէն հայ եկեղեցիներուն մէջ կը լսուին նոյնութեամբ: Այս կերպով հին գրաւոր լեզուին տեղն անցնելու ամէնէն աւելի յարմարութիւն եւ արժանաւորութիւն ստացած եւ զաւ, ներկայացնելով բոտ կտրի բնդհանրական գիմագծութիւն մը, ըլլալով կերպիւ իւրիւ լեզուական այն հասարակաց գետինը ուր սուանց շատ խրաչելու պիտի կրնային միանալ ամէն հայ գրողները, եւ նաեւ իր առած ուղղութեամբն՝ սուանց օտարացման՝ զարգանալու ամէնէն մեծ գիւրտութիւնն իրեն տեղծած, անդեան ամէնէն բնական ու հարուստ աղբիւրը գտած ըլլալով: Այսօր անկարելի է չխոստովանիլ որ Պոլսահայ գրագէտներու միջոցաւ մշակուած ու կազմուած գրական աշխարհարարը գեղեցիկ, ներդաշնակ, ճոխ, բազմբանդ ու ճկուն լեզու մը եղած է, ու զայն կը գրեն գարձեալ մեր գաւառացի գրողներն ալ, ինչպէս ուսումնասիրելով ու ջանալով իւրացնել անոր բացատրութիւնքն ու կերպերը, մինչեւ անոր ամենավերջին նորաբանութեանց մէջ իսկ հետեւելով անոր, եթէ մերթ ընդ մերթ, քիչ թէ շատ տեղական գոյն մը տալու համար ոճին՝ երբ գաւառական դէմք ու պատկեր մ'է իրենց նիւթը (որուն համար չենք պարտաւեր գրենք) կը դիմեն գաւառական աստիճանց, սակայն ամենամեծ մասամբ Պոլսական բնտիր աշխարհարար մը կը տիրէ իրենցմէ լաւագոյններուն գրութեանց մէջ, այնպէս որ մարդ կրնար զանոնք Պոլսեցւոյ գրութիւն կարծել, եթէ յաճախ նիւթը ու երբեմն գիտմամբ գրուած

ինչ ինչ տարադէմ բառեր գրողին ծագումը չյայտնէին: Թողունք կարելութիւնը, բայց փափաքելի՞ էր որ այդ լեզուն գաւառար խառնակ ու հում գաւառականի մը ուր կող տարաւոր թուանայ, բոլոր իզայ հոդա, Դաւիթ զնկուաւ ու կայնաւ, եւ դո՞ր կ'երթաւի պէս նախադասութիւններ ու ճոկոր (կացին), տը (ճիւղ), ճոր (ջուր), տահրսնակ, նահրսնակ (այդպէս, այնպէս), քընջա (թառամիւ), քանաշա (դիտել), դորդ (ուղիւ), համրա (հարուստ), փնծօն (կրթիւ), պղտեփ (տղաք), ճորկ ճորկ անեղ, փնծ անեղ եւլն ի նման բառեր ու ոճեր քով քովի գային ու լեզուին աստղծը կազմէին: Անշուշտ այս կամ այն գաւառարարաբան ալ իր մէջը կրնայ մշակուել տեղացի գրագէտներէ ու արտադրել իր մասնաւոր հրապոյրն ու սիրողներն ունեցող փոքրիկ գրականութիւն մը, բայց չի կրնար երբեք տեղն անցնիլ այն գրականութեան որուն գործին է՝ ընդհանրացեալ գրաւոր լեզուն ու վառարանը՝ կեդրոնը: Այդ ընդհանրացեալ գրաւոր լեզուն արգելք մը չէ, սակայն, որ գաւառական կեանքին մօտէն ծանօթ կարող գրիչներ փորձեն վիպական ու թատերական գործերու մէջ պատկերել այդ կեանքի այլ եւ այլ երեւոյթները, նոյն իսկ քիչ մ'ալ ըստ պատշաճի համեմտելով իրենց գրածը տեղական ասացումներով: Ամէն հայ ընթերցող անշուշտ համակրանք պիտի ողջունէ անոնց այդպիսի գործերը, ինչպէս համակրած ենք միշտ այն գրական պատկերներուն որոց մէջ գաւառացի յաջող գրագէտներ մերթ ընդ մերթ ներկայացուցեր են մեզ զիրենք շրջապատող բնութիւնն ու ընկերականութիւնը:

* * *

Ուրիշ մէկ երկու կէտեր ալ կան զորս կը շփոթեն, ըստ իս, «վաղուան գրականութեան» գաղափարին ներկայացուցիչք: Մին շփոթումն է զոր կ'ընեն գրականութեան եւ արուեստին: Ընդհանուր գրականութիւնը աւելի ընդարձակ իմաստ մ'ունի, միայն «արուեստ»ի գաղափարը չէ որ կը պարունակէ, այլ գրական ամէն սեռերուն որք, յայտնի է, ամէնքն ալ արուեստագիտական չեն կարող համարուիլ, բառին բուն առումով: Ընդիւ խօսելով, բառ

նառաջընթացութիւնն է արուեստը ու արձակին սեռերէն վէպն ու արձակ թատրերգութիւնը : Արուեստին յատուկ է գեղայարանաց կամ երեւակայութեան խօսող ձեւերու , պատկերներու , տիպարներու տակ իրականացնել իտէականը կամ իտէականացնել իրականը , այնպէս որ իրականութենէն կամ մեր երեւակայութենէն առնուած գաղափարը կեանքին զգացողութիւնն ու հոգեցունց յուզումը սոյն մեզ : Բայց գրականութիւնը նաեւ առարկայ ունի իմացականութիւններն ու խղճերը մշակել եւ ուղղել , իր կենսական շահերուն վրայ ընկերութիւնը լուսաւորել եւ առաջնորդել , անցեալն ուսումնասիրել եւ դաս մ'ընել զայն ներկային համար , մարդկային հոգւոյն ու տիեզերքին վրայ մտքին անվերջ հետաքրքրութեանց գոհացում տալ ջանալ , ու այս ամէնը գրականութիւնը պիտի ընէ դարձեալ իր գիտական , պատմական , բարոյական ու իմաստասիրական խօսեալ կամ գրեալ զանազան ճիւղերովն : Արդ , եթէ Արուեստին տեսակէտով կրնայ բաղձալի ըլլալ որ բնատուրիկ ըլլայ մանաւանդ անոր նիւթը , նոյնը չէ այս վերջին գրական սեռերուն համար որք ընդհանուր , մարդկային նկարագիր մ'ունին եւ մտքի լայն տեսութեան կը կարօտին լաւագոյնս ուսումնասիրելու եւ նոյն իսկ տոհմային կիրառութեանց ձկեղու համար : Ուրեմն գէթ գրականութեան այս ձեւերուն նկատմամբ անտեղի է անձեռնհասութեան խնդիր յարուցանել Պոլսեցի գրագէտներու մասին : Իսկ յաւելտ արուեստագիտական նկարագիր ունեցող գրական սեռերուն համար նիւթին եւ առարկային խորապէս տոհմայնութեան կամ մանաւանդ գաւառականութեան պահանջումն բացարձակապէս օրինաւոր է : Թէն ըսած է թէ ամէն գեղարուեստական եւ նոյն իսկ ո՛ր եւ է գրական գործ կը ցուցանէ ցեղին նկարագիրը ու միջավայրին ազդեցութիւնը զոր կրած է , ինչպէս նաեւ վայրկեցիկն , այն է պատմական նոյն շրջանին ուր արտադրուած է : Ինձ կը թուի թէ Թէնի այս քննադատական վարդապետութենէն ազդուած են մեր քննադատք , եւ սակայն , ըստ իս , հոս ալ չիօթութիւն մը կ'ընեն : Թէն ո՛չ թէ գրական կամ արուեստական գործին անհրաժեշտ

պարտաւորութիւն կամ նպատակ կը գնէ այդ ցուցումը , այլ ճակատագրապէս կրուած ազդեցութեան մը հետեւանքը կ'ընէ զայն եւ հետեւապէս գործին հանգամանաց քննութեան մէջ նկատառելի կարեւոր կէտ մը : Այսու հանդերձ , նոյն իսկ իր սոյն տեսութեան մէջ բացարձակ չէ Թէն , ըստ որում կ'ընդունի մի եւ նոյն պայմանաց մէջ ծնած ու զարգացած ոգիներու գործեր ըստ իրարմէն տարբեր յատկութիւններով տալաւորուած , եւ եթէ զմանս կը մեկնէ այդ պայմանաց ազդեցութեան մը , միւսները կ'ախարհի մեկնել առնոց դէմ հակազդեցութեամբ : Կը տեսնուի թէ այս ընդունումը ո՛րքան իրարմէ կը տարբերին , եւ ի՞նչպէս յաճախ կը չիօթութիւն իրաց ու գաղափարաց սահմանները :

Եթէ , կամայ թէ ակամայ , իր ցեղին հոգեբանութիւնը կը ցուցանէ գրագէտն իր գործին մէջ , ուրեմն հայացեղ գրագէտը նոյնը պիտի ընէ ո՛ւր որ ալ գտնուի , Պոլիս ըլլայ այն թէ Խարբըրդ : Եթէ միջավայրէն ու վայրկեցիկն պիտի ազդուի , չգիտեմ թէ ինչո՞ւ Պոլսահայ գրագէտին մի եւ նոյն ազդակներէն կրած անխուսափելի ներգործութիւնը նուազ չայեկան պիտի ըլլայ մեր արդի գրականութեան մէջ մեր տոհմային կեանքին գծերը որոնող ներկայ կամ ապագայ հետաքրքիր ընթերցողին համար , քանի որ Պոլսահայ հասարակութիւնն ալ կարեւոր գեր մ'ունեցած պիտի լինի ցեղին կեանքին մէջ , եթէ գրագէտն՝ իբր արուեստին պայմանը՝ պէտք է որ ընդի բարքերուն պատկերացումն ընէ իր գործոց մէջ , ի՞նչ բան կ'արգիլէ Պոլսահայ գրագէտը նոյնն ընելէ իր արտադրութեանց մէջ , իւր յատուկ շրջանակին համար , որ , ինչպէս տեսանք , չի կրնար զուրկ ըլլալ չայեկանութենէ , մի եւ նոյն ատեն որ ներքին գաւառաց մէջ ապրողներ նոյն բանն ընեն իրենց միջավայրերուն համար , թո՛ղ ըլլայ առաւել սրտազրաւ չայեկանութեամբ մը : Բայց ո՞վ ըստա , կը կրկնեմ , թէ այդ պատկերացումն է , եւ ո՛չ ուրիշ մը , գրագէտին՝ արուեստագէտին առանձնայատուկ գործը : Ի հարկէ , մեր մօտը եղած իրողութիւններէն կը տալաւորուինք աւելի եւ մեր արտադրութեանց տիպերն ու գոյները

անոնցմէ կը քաղենք աւելի, մանաւանդ որ մեր շուրջն ապրող հասարակութիւնք ալ, նոյն տպաւորութեանց ենթակայ, միեւնոյն մտքի ու ճաշակի պէտքերն ունին մեզ հետ. բայց եթէ ուրիշ նկարներ, ուրիշ դէմքեր, ուրիշ բարքեր կրնան զմեզ հետաքրքրել եւ հետաքրքրելի ըլլալ այն հասարակութեան առ որ կ'ուզողունք՝ սխալ հասկցուած տոհմային գրականութեան մը սահմանը պէ՞տք է որ մեր գրողներուն տրամադրութիւնը ջլատէ :

Շաթուրիան Նաչեգները գրեց, Վիքթոր Հիւկո՝ Օռիանդաշները, Ֆլօպէս՝ Սաշարմայօն, Բիէս Լօդի՝ Մասամ Գոլիզանդեմը, Մառիամ Տը Լօդին եւ ուրիշ տարաշխարհիկ վէպեր. ազգային արուեստին տեսակէտով անօգուտ գո՞րծ մ'ըրին :

Ո՛չինչ չափազանցենք. ամէն բան իր սահմանին մէջ տեսնել վարժուինք :

Ռ. Յ. ՊԷՐՊԵՐԵԱՆ

25 Փետրվար 1901

Է Ա Ր Թ Յ Ո Ւ Մ

Խոսքովանէ՛, Տիկի՛ն, հիմայ որ անցան
Մեր մըրըրկոս սիրուն վըրդով օրերը,
Հիմայ որ ա՛լ անոնց յուժըր ցիրուցան
Անհետացան տարիներուն խորերը :

Հիմայ որ քեզ փոխանակ «կեա՛նք» ըսելու
Տիկի՛ն կըսեմ. կը խօսիմ հետդ ու առանց
Դողի կարող եմ ձայնդ անոյժ լըսելու,
Հիմայ որ վրադ ոչ կիւրք կը գգամ ոչ նախանձ :

Հիմայ որ հիւզը երսունդ անցուկ՝ կը կենաս,
Շըքեղ ա՛րձան, մի՛ս բզմայիչ գիծերով,
Պատշոյններու խումբ մը շուրջըդ կ'ունենաս,
Ամբարտաւան կո՛ււմ, մարմարէ ծիծերով,

Ըսէ՛ ինձի, կարօք հին սերերնու
Կանցնի՛ երբեմն ներսէդ, արագ ու քեքեւ,
Դիմովցընող պատշումներէդ կը զարթնո՞ւս
Անցեալին մէջ զարթումով մը կարճատեւ :

Անցեալն անոնք են որ մեք կը փախչին,
Էջեր գրքին որ ինքնիրեն կը գոցուի,
Էջեր մի՛ս գողօր, բաներ անոյժ ու չնչին,
Ուրկէ սիրես ալ չարիւնիր, բայց... կը խոցուի՛:

1 Մարտ 1901

Գ. ԶՕԶՐԱՊ

ՕՐՈՒԱՆ ԿԵԱՆՔԷՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՎՃԱՐՈՒՄԸ. — ՄԱՏՈՒՌԻ ՇԻՆՈՒԹԻՒՆ. — ՊԱՏՐԻԱՐԳԱՐԱՆԻ ԴԻՒԱՆՆԵՐԸ. — ՈՏԱՆԱՌՈՐ ՄԸ
ԵՂԻԱ ՏԷՄԻՐԱԿԱՆԵԱՆԷ՛

Վերջին երկու եօթնեակներուն մէջ մեզի համար ամէնէն ուշագրաւ իրողութիւնն էր ո՛չ թէ Հիւանդանոցի որբերուն համար Պատ-րիարքարանին եւ Հոգաբարձութեան միջեւ գոյացած համաձայնութիւնը՝ այս վերջնայն ծանօթ առաջարկին վրայ՝ այլ այդ համա-ձայնութեան հիմը կազմող գումարին յանձ-նումը : Եթէ հարուստ ազգային մը, թո-քախտի անմիջական վտանգը զգացնող հրա-տարակութիւններէն ազդուած, մէկ ձեռքէ հազար ոսկի նուիրէր, — քանի որ, գէթ «Վրոյր»ի վերջին մէկ թղթակցութեան նա-յելով՝ հրաշքներու դարը անցած չէ տակա-ւին, — հանրութեան կրեւիք տպաւորութիւնը թերեւս այնչափ խորունկ չըլլար որքան երբ իմացուեցաւ որ Գարակէօզեան Կտակին ի հա-չիւ առաջին վճարում մը կըլլայ : Յանձնուած դրամը մէկ ոսկի խի ըլլար, նորէն մասնա-ւոր հաճոյքով մը պիտի արձանագրուէր ու կարդացուէր, իբրեւ իրադրո՞ւմը բարեսի-րական մտածումի մը որ աւելի քան քառորդ դարէ հետէ կը զբաղեցնէ ազգը, ժողովնե-րու բովէն լրագրութեան անցնելով, երբեմն տենդագին անձկութեան մը առարկայ ու ատեն ատեն ալ մոռացութեան տրուած :

Թէ ինչո՞ւ փոխանակ 800 ի, 600 ոսկի կը տրուի տարեկան տոկոսէն, բացատրուեցաւ արդէն օրաթերթերուն մէջ : Ազգ. Վարչու-թիւնը Գարակէօզեան Որբանոցին շինութեան յատկացուած 5000 ոսկիին հաշիւը բոլորովին զատ կը բռնէ եկամուտի համար սահմանուած 15,000 ոսկիի հաշիւէն : Այս է պատճառը որ, թէպէտ Գրիգոր էֆ. Գարակէօզեան 800 ոսկի դրաւ Պատրիարքարանին տրամադրութեան ներքեւ, իբրեւ մէկ տարուան տոկոսը 20,000 ոսկիին, բայց Վարչութիւնը հարկ դատեց անոր 200ը անձեռնմխելի պահել՝ Որբանոցին շինութեան յատուկ գումարին վրայ բարդուե-լու համար :

Այս քանի մը տողերուն մէջ կ'ամբիոփուի ահա՛ կատարուած գործողութիւնը որ դժգո-հութիւն պատճառելու բնութիւն չունի ո՛չ մէկ տեսակէտով : Ընդհակառակը : Թէ այդ 600 ոսկին պիտի բաւէ՞ Ս. Փրկչի որբերը ու որ-բուհիները մաքուր մթնոլորտի մը մէջ եւ ողջպահիկ յարկի մը տակ փոխադրելու, կա՞ թէ որոշուած է այդ տեղափոխութիւնը, այս կէտը անորոշ կը մնայ, — գէթ մինչեւ այս տողերը գրուած վայրկեանին : Միայն, մէջ-տեղը կայ նպատակից Յանձնաժողովին պա-տասխանը⁽¹⁾ Քաղ. Ժողովին ուղղուած, որ անոր կարծիքը ուզած էր այս տեղափոխու-թեան խնդրին վրայ : Այդ նամակը Յանձ-նաժողովին անդամներուն մօտէն կատա-րած քննութեան ու գոյացուցած անկեղծ համոզումին արտայայտութիւնն է՝ որբերու առողջութեան, նիստուկացին, արհեստական կրթութեան եւ տպագայի մասին հասուն խոր-հրդածութիւններով՝ որոնք ամենալուրջ ու-շագրութեան արժանի են :

* * *

Սպասելով անոնց նկատումներն եւ Գա-րակէօզեան Որբանոցին շինութեանը, որ հե-ռու չերեւար այլեւս, Հիւանդանոցին մա-տուար կը վերաշինուի :

Պոլսոյ Հայերուն մէջ քիչ մարդ կայ որ այդ մատուռը մտած ու հոգեկան բան մը զգացած չըլլայ, տխուր՝ բայց խորագրեցիկ տպաւորութիւն մը, ինչ որ է՛ն մեծ եկեղե-ցիներն ու հոյակապ տաճարները չեն կրնար ազդել : Աղքատին ու հիւանդին ժամն է ա-նիկա, իր պզտիկ խորանովը, իր ցած կա-մարովը, իր անզարդ պատերովը. ո՛չ բան-կալ ունի, ո՛չ քահանայական դաս, ո՛չ թա-ղական . . . ու ո՛չ ալ, հետեւաբար, վէճ եւ կռիւ. պանդուխտ տէրտէք մը կամ մոռ-

(1) Ամբողջութեամբ հրատարակուած Բիւզանդիոնի մէջ՝

ցուած վարդապետ մը կը պատարագէ հոն , քանի մը որբերէ կազմուած դպրաց դասով մը : Ու հաւատացեալներու բազմութիւնը , որ Բերայի կամ Ղալաթիոյ եկեղեցիներուն մէջ «երկսեւ հանդիսականներու բազմութիւն» կոչուելու չափ արդուզարդ եւ ծեքծեքում կը ցուցադրէ հետզհետէ , հոն՝ կը բաղկանայ Հիւանդանոցի պատասպարեալներէն միայն , քաղելու կարողութիւն ունեցող հիւանդներ ու ծերունիներ որոնց ջերմեանդութիւնը արցունքով կ'արտայայտուի ու ազօթքը հառաչանքով :

Յակոբեան Միքայէլ էֆէնտին է որ ինքնարեւարար ստանձնած է այդ մատուռին շինութիւնը , ինք՝ որ արդէն այնքան նշանակելի բաժին մը ունեցաւ Հիւանդանոցի վե. բաշինութեան գործին մէջ :

Այս բարեգործական լուրին առջեւ , — որ իր պարզութեանը մէջ մեծութիւն մը ունի — մեր հանրային կեանքի երեւոյթներուն ուշադիր հետեւող մը պիտի մղուէր մտածելու , եւ իրաւամբ , թէ «առողջ բարքեր»ը մեր մէջ ալ գոյութիւն ունին եւ թէ «կտակ մի՛ բնէք՝ այլ բարիք» սկզբունքը բոլորովին օտար չէ մեր հարուստ ազգայիններէն գէթ ոմանց համար : Ասկէ աւելին քսել՝ թերեւս վիրաւորել ըլլար համեստութիւնը Յակոբեան էֆէնտին որ ներքողէ խոյս տուող եւ անձայն անշուշտ բարեգործողներու սակաւաթիւ՝ այլ յարգի դատակարարէն է :

Եւրոպական կամ ամերիկեան բարքերու հետեւողութեամբ , օրագրող մը՝ համանման պարագայի մը առջեւ՝ չպիտի քաջուէր երթալ interview մը խնդրել հանրօգուտ առատաձեւութիւն մը բնող ո՛ր եւ է ծանօթ անձէ , կարճ տեսակցութիւն մը որուն մէջ պիտի հետաքրքրուէր իմանալու այդ բարի թելադրութեան շարժառիթը , անոր իրականացմանը առթած կամ առթելիք անոյշ տպաւորութիւնը . յետոյ , մանրամասնութիւններ՝ որոնք յաջորդ օրը հրատարակուելով՝ ո՛չ միայն պիտի հետաքրքրէին ընթերցողները , այլ ազնիւ գրգռու մըն ալ տային թերեւս : Մեր , Հայերուն մէջ , առանկ մտրձ մը տարօրինակ պիտի երեւար , թէ եւ այնչափ մօտ ըլլայ խելքի ու զգացման : Օրին մէկը , անշուշտ այս սովոր-

ութիւններն ալ մնւտ պիտի գտնեն մեր մէջ . մինչեւ այն տունն , ուրիշ բան չենք կրնար ընել բայց եթէ յարգել մեր բարեգործներուն խորհրդապահութիւնը՝ հրապարակային յարգանք մը միայն մատուցանելով անոնց բարեգործութեանը , երկու տողի մէջ . քանի մը անկեղծ՝ բառերով :

* * *

Հրագրութեան նկատմամբ մեր մէջ արմատացած այս բմբռնումին — որ քիչ մը նախապաշարման կը մօտենայ , — պատճառով չէ՞ նաեւ որ չենք հետաքրքրուիր , կամ գէթ չենք մանրամասնել , եթէ լսած իսկ ըլլանք , թէ Բերայի ո՞ր հարուստ ազգայիններն են որոնք իրենց ծախքով նորոգել ու կահաւորել կուտան Պատրիարքարանը , եւ սակայն այս գործն ալ իր կարեւորութիւնը ունի , թէ եւ չպատկանի մարգասիրական , կրթական կամ բարեպաշտական ճիւղին , ու չկարօտի հազարաւոր ոսկիներու : Արժանապատուութեան տեսակէտ մը թելադրած է անշուշտ այս շինութեան ստանձնումը , եւ յետոյ , շատ տարիներէ ի վեր զգացուած պէտքի մը գոհացում տալու նախանձախնդրութիւնը :

Միակ տեղեկութիւնը որ հրատարակուեցաւ շարթուս մէջ , սա է թէ «Ս. Պատրիարքը՝ Կիւմիւշկերտան Գրիգոր էֆէնտիի հետ միասին Պատրիարքարանի նորոգութիւններն աչքէ անցընելով , համոզում գոյացուց թէ մինչեւ յառաջիկայ Ծաղկազարդ անպատճառ պիտի աւարտին շինութիւնները» : Ծաղկազարդին կամ Զատիկին , վերջապէս մինչեւ աւագ տօները մաքուր երեւոյթ մը , բարեփոխուած ձեւ մը ու վայելուչ կահաւորում մը պիտի ստանայ Պատրիարքարանը : Բայց մինչեւ այն տունն , կրնաք երեւակայել թէ ի՞նչ թահուրօն մէջ է , սանդուխներէն սկսելով մինչեւ առատաւանները : Իր նոր երեւոյթէն աւելի , որ պիտի նկարագրուի ժամանակին , հետաքրքրուեցայ վերջին անգամ մըն ալ տեսնել հինին վիճակը , բանասերներու ուրազի եւ մուրճի հարուածներուն տակ :

Գետնայարկի խուցերը , ուր տունն մը հաստատուած էին համարակալութեան , ելեւմալց տնտէութեան եւ յարակից ճիւղերը , ուր օրն ի բուն երթեւեկ եւ գործ կար , իրե-

րու երբեմն րնական հակասութեամբ մը՝ պիտի յատկացոյին հիւր վարդապետներու հանդըստարանի : Աշխատանոցը պիտի ըլլայ հիւրանոց : Զրչեղջին վրայ նայող մութ ու խոնավ յարկը , որուն տակ առողջութիւններն վրայ տուին մէկէ աւելի պաշտօնեաներ եւ որուն անկիւնը վարժուած էինք երբեմն անսնեղութեամբ դէմքը լուսահոգի Քրիստոսոսուր Լուսաբաններն , եւ ուրիշ հին ժողովականներու դէմքեր , բոլորովին կ'որմափախուի : Կրօնական ժողովը կը տիրանայ , վերնայարկին վրայ , դիւանատան մասին ուր Մամուրեան իր գրչի նախափորձերը ըրած է եւ ուր Բ. Թէլեան ու Կ. Սաչատուրեան՝ երկար տարիներ կ'ըսէին զրասեղաններուն վրայ ու չըմպատուած իրենց քարտուղարներէն , ծափած աւալ թրչթակցութիւններ ու հատորներ կազմող խմբագրութիւններ կատարած են , զորս կը շարունակեն հիմակ , յարակից շէնքին մէջ , ընդարձակ , լուսաւոր , օգտակար սենեակներու մէջ որոնք ամէն բանի կը նմանին . . . բացի դիւանատունէ :

Եւ իրաւ ալ , կարելի չէ՞ր արդեօք քիչ մը կահաւորում , քիչ մը յարգարում բաժին հանել նաեւ բուն իսկ Պատրիարքարանի դիւաններուն , ուր դիւանապետներու վայել զրասեղան մը իսկ չի կայ :

* * *

Հիւանդանոցով սկսանք , անով պիտի վերջացնենք : Փետրվար ու մարտ ամիսները Հիւանդանոցի ամիսները եղան անխուսափելիօրէն . Որքանոցի փոխադրութեան խնդիր , Հոգաբարձութեան անգլիկայի , Նուագահանդէս՝ իրարու յաջորդեցին արագապէս : Բայց այս այժմութիւններուն մէջ , որոնք մարդասիրական հանգամանք մը ունին , ես պիտի վեր առնեմ այժմութիւն մը որ գրական է ու դարձեալ Հիւանդանոցէն կու գայ :

Գուշակեցիք կարծեմ որ՝ Եղիա Տէմիրճիպաշեանին ակնարկել կուզեմ :

Երկարատեւ լռութենէ մը ետքը՝ իր երեւումը Մաւխի միջոցաւ՝ անկեղծ հրճուանք մը պատճառեց բոլոր զինքը սիրողներուն , — եւ ո՞վ կայ որ չսիրէ Եղիան : Նոյն Գրասէր Ատոմն է , հարուստ գրիչով ու զգացումով ալ հարուստ , քսան տարի առաջուան բանաստեղծը ու գրագէտը , ա՛ն որ Երկրագունքը ու Գրական Շարժումը կը խմբագրէր , որ արձակ ու քերթուած , թարգմանութիւն եւ իմաստասիրութիւն կու տար մեղի շարունակ՝ հատորներով , հանգէտներով , լրագիրներով , եւ որ Հիւանդանոցի իր մեհաւոր ու տխուր խցիկին մէջ , պահ մը հանգիստ առնելէ ետքը՝ նորէն կը սկսի գրել :

Իր մտաւորական կորովը հիացում կ'առթէ պարզապէս :

Երէկ ստացայ իրմէ ոտանաւոր մը , երկարագիրը ձեռագիրը զոր կը զրկէ Մաւխի խմբագրութեան , նոյն անիայլ , ճարձկած թուղթին վրայ գրուած , տենդատ ձեռքով , հապճեպով , թերեւս ո՛չ իսկ անգամ մըն ալ աչքէ անցուած : Ոտանաւոր մը՝ Հիւանդանոցին նուիրուած , — որուն վերջին տունը կ'ընդօրինակեմ հոս .

Այս սև սրահին , միջնակայք
Որորանին ու շիրմին
Այս սև , երկար , սրահին մէջ
Հեռու հեռու են մահիճք .
Ու սրտերն անքան մօտ մօտ՝
Մօտութեամբ վախճանին . . .
« Մայրիկ . . . » Մէր է , հեգ աղջիկ . . .
Ներս կը մտնեն սև կանայք ,
Մինչդեռ մահուան շարականք՝
Երէք անգամ մերք օրը՝
Մատուռէն Տանըն մինջն դուռ .
Աղեկիգիկ կերկարին .
Մինչդեռ կ'ոռնան այսամարք ,
Մինչ հեծեմեն հիւանդներ ,
Մինչ արձակ քուն վային .
Բրնու ձայն մը դաշնակի ,
Բրնու ձայն դիմաց մրայ ,
Հիւանդն հոս ինչպէս ապրի՝
Հազազ հազազ որբուհին
Քիրտն արտաքին խառնուեցաւ .
Սիրտն ուռեցաւ , ուռեցաւ ,
Եւ հուսկ ապա՝ գիրք ոտքերն ,
Որոնք արդէն հալեցան . . .
Հուսկ քաժանումն եղաւ այս ,
Որում քաղնմք ցակեան յոյժ :

Յանգերը կը պակսին այս ոտանաւորին , բայց հարկ կ'ա՛յ ըսել որ ատանկ առիթներու մէջ Եղիային քով աւելի զգացումն է որ կը փնտռենք քան արուեստը . արուեստ մը մանաւանդ՝ զոր գրեթէ միշտ այնքա՛ն գեղեցիկօրէն գիտցած է ցոլացնել իր արտագրութեանց մէջ :

S. Ա.

Երկու նուագահանդէս , երկուքն ալ ազգ , հիւանդանոցներու ի նպաստ կազմակերպուած , կը տրուին վաղը՝ կիրակի , մէկը Բերա , իւնիօնի սրահին մէջ , միւսը Իգմիր , Հոսիփիմեանց վարժարանի սրահին մէջ : Երկուքին ալ նիւթական յաջողութիւնը ապահովուած կրնայ նկատուիլ : Կ'աղով արուեստագիտական մասին , Ս. Փրիչի Հիւանդանոցի նուագահանդէսին վրայ առիթ պիտի ունենանք մեր տպաւորութիւնը յայտնելու Մաւխի յաջորդ թիւով , եւ Իգմիրէն ալ հասնելիք տպաւորութիւններուն արձագանգ տալու պատրաստ ենք :

ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԻՆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐԸ

Ա.

Մտածելով թէ Մասիսի ընթերցողներէն շատ քիչեր միայն իրենց աչքին առջեւ կրնան ունենալ վերջերս հրատարակուած այս նշանաւոր Տեղեկագիրը, ստիպուած կը զգամ ինքզինքս՝ շատ կէտեր նոյն իսկ բառ առ բառ օրինակել անկէ։ Ու նախ ըսեմ թէ՝ այդ հատորին ճակատը չպիտի տեսնէք յօդուածիս վերնագիրը, հապա տարբեր բացատրութիւն մը — «Տեղեկագիր Հոգաբարձութեան Եկտի-Գուլէի Ազգային Հաստատութեան»։ Եւ ուրիշ կերպ չէր կրնար ըլլալ, քանի որ Հիւանդանոց բառը չպիտի կրնայինք առն հաստատութեան մը, որ իր մասերու թուումին մէջ ունի Մամարան, Անասնարան, Էւլն եւլն։

Հատորը կը սկսի Հոգաբարձութեան բոլոր անդամներուն ստորագրութիւնը կրող յառաջաբանով մը, կամ Հիւանդանոցին հետ շատ գործածուած բացատրութեամբ՝ «Իսխան» յառաջարանի՝ չորս էջերէ բազմապատկառ թերթի տեղեկագրով մը, որուն առաջին տողերուն մէջ ըսուած է թէ «Հոգաբարձութիւնը 1898 օգոստոս 4ին պաշտօնի կոչուելով, Հաստատութիւնն նիւթական աննախանձելի վիճակի մէջ եւ խանդարեալ պիտաճէով գտաւ»։ Յետոյ նշանակուած են գլխաւորները կարգ մը բարեկարգութիւններու, որոնց մէջ անտարակոյս առաջին տեղը կը ըսնէ «մէկ մասուրա-ջուրը»։ Նշանակուած են նաեւ կարգ մը բարեկարգութիւններ, «որոնց պէտքը զգացուած եւ գործադրութիւնը յառաջիկայ տարուան մնացած են»։

Ընդհանուր Տեղեկագիրը երեք ուրոյն մասերէ կը բաղկանայ, — «Առաջինն է Տեղեկագիր Հաստատութեան անձնիւր մասի, Հիւանդանոց, Յիմարանոց, Որբանոց, Անկեղանոց-Մերանոց, Ուսանողք եւ Մամարան։ — Երկրորդ մասը՝ Հաստատութեան օժանդակ յարկերու տեղեկագրերը կը պարունակէ։ որպէս

Դեղարան, Հանգերձարան, Մառան, Անասնարան, Խոհանոց, Արհեստաւորք, Մատուռ, Մատենադարան ու Դիւան, Պարտէզ եւ Հրապարակ։ — Երրորդ մասը եղեւմտից համարատուութիւնն է, որ կը նշանակենք Հաստատութեան կալուածները, գոյքերը, եկամուտները, ծախսերը, եւայլն»։

Տեղեկագրին այս մասը օրինակեցի հոս ըսից ցոյց տալու համար թէ էնչքան չահեկան ուսումնասիրութեան նիւթ կրնայ մատակարարել այս հատորը՝ ո՛ր եւ է մարդու համար։ Եւ գլխաւորաբար պիտի ծանրանամ բժիշկներուն տեղեկագիրներուն վրայ, որոնք մեզի՝ բժիշկներու համար մասնաւորաբար եւ հասարակութեան համար առ հասարակ Տեղեկագրին էն՝ կարեւոր մասը կը կազմեն անտարակոյս, քանի որ ամէն պարագայի մէջ «Եկտի-Գուլէի Ազգային Հաստատութիւնը» վերջապէս աւելի ծանօթ է մեզի «Ազգային Հիւանդանոց» անունով։

Տոքթ. Տաղաւարեան՝ ներքին հիւանդութիւններու բաժնին բժիշկը՝ քսանհինգ էջերով վերջին ծայր խնամատ եւ խղճամիտ համարատուութիւն մը կ'ընէ։ Ու այդ գծուարին գործին սկիզբն իսկ չի մոռնար յարգանք ընծայել իր նախորդներուն, եւ մասնաւորապէս Տոքթ. Մատթէոսեանի, բարեյիշատակ Տոքթ. Վ. Օրմանեանի, եւ Տոքթ. Եաղուպեանի, որոնք իրմէ առաջ՝ այսօրինակ տեղեկագիրներով օժտած են Հիւանդանոցը եւ Ազգը։ Տոքթ. Տաղաւարեան ազնիւ օրինակ մը կու տայ հոս, չանտեսել իր նախորդներուն ծառայութիւնները, եւ այս իսկ զրաւական մըն է թէ իր յաջորդներն ալ նոյն յարգանքով պիտի ուզեն վերաբերիլ իրեն նկատմամբ։ Բայց անցնինք Տոքթորին տեղեկագրին։

Հիւանդանոցը ունի 225 անկողին, առանց հաշուելու Յիմարանոցը։ Այս 225 անկողին-

ներուն 150ը կը պատկանին ներքին կամ
բուն բժշկական բաժնին եւ մնացած 75ը
արտաքին կամ վերաբուժական մասին : Ա-
րանց ներքին հիւանդութիւններու բաժինը
կը բաղկանայ եօթը սրահներէ եւ չորս մաս-
նաւոր սենեակներէ , որոնք կը պարունակեն
107 առկողին : Կանանց ներքին հիւանդու-
թիւններու բաժինը կը բաղկանայ 4 սրահնե-
րէ եւ երկու սենեակներէ , որոնք ունին
43 առկողին : Կարգով նշանակուած են բոլոր
սրահներուն անունները , որոնց վրայ ակնարկ
մը ձգողը մէկէն ի մէկ կրնայ խորհիլ թէ
օրացոյցէն բացուած էջ մը ունի առջեւը : Բո-
լոր սրահներն ալ հայ սուրբերու եւ սրբու-
հիւններու անուններ կը կրեն , ինչ որ շատ
խորհրդաւոր բնորոշութիւն մը չթուի թերեւս
ամէն մարդու : Խոնջ տրամադրանքներու
օրինակի համար , կարելի է հիւանդանոցի մը
սրահին կցել Ս. Սահակի կամ Ս. Մեսրոպի
եւ կամ Ս. Շուշանի անունները : Այս գիտու-
ղութիւնս հարկաւ շատ ուշ մնացած է անց-
եալին համար , բայց թերեւս ապագային ու-
մանց նկատառութեան արժանանայ : Կար-
ծեմ սրահներու կամ սենեակներու դռներուն
վրայ կրնանք տնտեսացնել Հիւանդանոցի
բարեբարներուն անունները , կամ եթէ չափա-
զանց ծիծաղելի չէք գտներ՝ Հիւանդանոցին
օգտակար եղող անձնուէր բժիշկներունը , որոնք
անչուտ ո՛ր եւ է անձէ աւելի իրաւունք ունին
մեռնելէ վերջ երեւալ դռներուն վրայ ա՛ն
սրահներուն , ուր ապրած եւ աշխատած են :
Այդ պատուական հայրապետներն արդէն իրենց
տեղն ու իրաւունքը ունին եկեղեցիին շրջա-
նակին մէջ . քիչ մըն ալ միւսներուն վրայ
խորհիլ կ'արժէ :

«Ամբողջ Հիւանդանոցը՝ բժշկական ու գե-
ղագործական մարմինն զատ՝ ունի 28 պաշ-
տօնեայ» , եւ դիտել տրուած է թէ «պաշ-
տօնէից թիւը բաւական է» : Բայց այդ թիւէն
հանելու ենք ութը «պաշտօնեաներ»ը , որոնք
նշանակուած են ստիբիլի եւ լուսացարարի պէս
հանգամանքներով , ու ան տաւեն կ'ունենանք
քսան պաշտօնեայ , այսինքն հիւանդապահ ,
մայրապետ ու վերադարձան՝ 225 հիւանդի
համար . կամ ուրիշ խօսքով՝ տասնըմէկ հիւ-
անդի մէկ պաշտօնեայ : Կը մնայ սակայն

ճշդել թէ ասոնցմէ քանի՞ն շարունակ իրենց
պաշտօնին գլուխը կրնան մնալ : Յայտնի է
թէ նոյն անձը , ըլլա՛յ մայրապետ , ըլլա՛յ հի-
ւանդապահ , չի կրնար վեց կամ է՛ն շատը
ութը ժամէն աւելի մնալ իր պաշտօնին գը-
լուխը , օգտակարապէս : Եւ ան ատեն տա-
րակոյս չի կայ թէ այդ թիւը քիչ պիտի գայ ,
եթէ կ'ուզուի լաւ արդիւնք մը ձեռք ձգել
բժիշկներուն դարմաններէն ու հրահանգնե-
րէն : Մանաւանդ որ քիչ մը առաջ տեսանք
թէ ամբողջ Հիւանդանոցը ունէր տասնըմէկ
սրահ եւ վեց մասնաւոր սենեակ . ու եթէ
բնդունինք թէ ամէն մէկ սրահի մէջ գէթ
մէկ հիւանդապահ գտնուելու է միշտ , ան
տաւեն քսան հիւանդապահ , մայրապետ եւ
վերադարձան յայտնապէս անբաւական են :
Աստիճանով մը իրաւունք կուտանք նոյն ա-
տեն Տոքթ. Տաղաւարեանի թէ «աւելի բազ-
մաթիւնը ոչ թէ տաւելութիւն չունի՝ այլ
եւ կրնայ խիստ վնասել» : Աս կէտը դիտել
կու տամ , որովհետեւ Ազգ. Հիւանդանոցէն
տեսած հիւանդներու շատերուն դանգաճան
է թէ պէտք եղած տաւեն հիւանդներուն քով
չեն գտնուիր հիւանդապահներ :

Տոքթ. Տաղաւարեան կը թուէ քսանըջորս
բարեկարգութիւններ , որոնք իր տասնամիսեայ
պաշտօնավարութեան միջոցին իրագործուած
են : Ասիկայ արդարեւ մասնաւոր ըլլալիք պա-
րագոյ մըն է . բայց սա բացատրութիւնը թէ
«այս տասն ամուսնի ժամանակամիջոցին ա-
ւելի բարեկարգութիւնք կրցան իրագործուիլ
Հիւանդանոցիս մէջ՝ քան այլ տասը տարի-
ներու մէջ» լուսագոյն կըլլար զանց ընել՝ որ-
պէսզի յարգի անցնէր : Կը թուէ նաեւ եօթը
հատ «խնդրոյ առարկայ եղող ինչ ինչ բարե-
կարգութիւնք» :

Այս խնդրի առարկայ եղող բարեկարգու-
թիւններուն մէջէն կ'արժէ ծանրանալ աչքի ,
կոկորդի եւ ականջի հիւանդութիւններու բա-
ժին մը ոտեղծելու պէտքին վրայ , Գաւառ-
ներէն չարունակ հիւանդներ Պոլիս կ'երթան
այդ հիւանդութիւններու մասնագէտներուն
դիմելու համար : Յայտնի է թէ գաւառացի
հիւանդ մը , մանաւանդ այդ կարգի հիւան-
դութեան մը համար , պէտքը կը զգայ իր քա-

ղաքի կամ գեղի բժիշկէն հեռանալ ու մայրաքաղաքին ճամբան բռնել : Ուստի կը կարծենք թէ Հիւանդանոցը կարելի էր ծառայութիւն մը մատուցած կ'ըլլայ յատուկ բաժիններուն : Ասկէ պիտի կարենայ օգտուիլ գաւառացի հիւանդը ինչպէս նաեւ Հիւանդանոցը : Այդ հիւանդութիւնները սովորաբար կը կարծուին վիրաբուժական գործողութեան , եւ տարակոյս չի կայ թէ գործողութեան համար յարմարագոյն տեղն է հիւանդանոցը , մանաւանդ համեստ (չըսելու համար աղքատ) կարողութեան տէր հիւանդներու համար : Եւ որպէսզի հիւանդանոցի պիւտքէն շտապանոց չի ծանրարեանի՝ դժուար պիտի չըլլայ հոն դիմողներէն որոշ գումար մը պահանջել այդ նպատակին համար :

Ներքին հիւանդութեանց բժիշկին տեղեկագիրն մէկ կարեւոր մասը կը կազմէ երկրորդ գլուխը , ուսկից կը տեղեկանանք թէ տարիին շրջանին մէջ (1899 Յունուար 1էն 1899 դեկտեմբ. 31) Ազգ. Հիւանդանոցը դարմանուած են 1638 անձեր , պատկառելի թիւ մը որ կը պատանձեցնէ ամէնէն դժուարահաճներն իսկ : Ատոնց կէսէն աւելին եկած են գաւառներէն , Հիւանդներուն երեք չորրորդը կը ներկայացնեն այրեր եւ միայն մէկ չորրորդը՝ կիներ :

Երրորդ գլուխը բժշկական տեսակէտով ամէնէն շահեկան մասն է անտարակոյս , իսկ սովորական ընթերցողին համար է՝ դուար . ճախին՝ Տոքթորին հնարած կամ գործածած հայերէն բառերուն համար : Աւասիկ մէկ երկու նմոյշ . — Թոքամկնատապ , Թանջքախալ , աղետապ , ազդրաբարձային յօդագոս : Հաւատացէ՛ք որ ատոնցմէ բան մը չպիտի հասկնայի նաեւ բժիշկ մը , եթէ բարեբաղդարար ատոնց քովերը փակագծուած չըլլային ֆրանսերէն անունները , որոնք վերջապէս կարծեմ հայացնելու մէջ շահ մը չի կայ : Ասի սակայն կը նկատեմ լո՛ւի սկզբունքի խնդիր եւ տաբախոյս չունիմ թէ բարի է Տոքթոր Տաղաւարեանի նպատակը , թէեւ խժաւուր ըլլան գործածած բառերը :

Հիւանդութիւններու այս ցուցակը շատ հոգածութեամբ պատրաստուած է , ամէն մանրամասնութիւն նկատի առնուելով , Յուլիան վրայ աչք պտտուցած պահուստ աչքիս կը դարնէ ծերութեան դէմ նշանակուած թիւը՝ 25 , ի՞նչ հարկ այդքան թիւով ծերեր ընդունիլ . քանի որ քիչ մը անդին արդէն կը տեսնենք թէ ատոնցմէ 19ը մեռած են եւ հինգն ալ «պատրաստ» են . . . մեռնելու : Ատոնք

ներս մտցուելու չեն Հիւանդանոցէն , քանի որ իրենց այդ տարիքին մէջ կարելի չէ դեղ դարման բռնել : Եթէ անպատճառ հիւանդանոցին պարտքն է ազգին ծերերն ալ խնամել , աւելի աղէկ կ'ըլլայ որ այդպիսիները հիւանդանոցին ծախքովը խնամուին կամ աւելի շիտակը , կերակրուին իրենց գտնուած տեղերը :

Հիւանդութիւններու յաճախութեան տակ կը տեսնուի թէ «թոքային ուռականութիւն»ը կամ թոքախտը ամէնէն շատ ներկայացուցիչ ունի Հիւանդանոցին մէջ : Աս ալ կը կարծենք թէ մեծ ու աստիճան մը անօգուտ ծախք մը կը բարդէ Հաստատութեան վրայ : Անուշաքի աստիճանին հաւած թոքախտուորները հեռացուելու են Հիւանդանոցէն , Լոնտոնի ընդհանուր հիւանդանոցներուն մէջ (ինչպէս է Ազգ. Հիւանդանոցը) եւ հազիւ հանդիպեցայ թոքախտէ մեռնողի մը , եւ շատ քիչ՝ ո՛ր եւ է աստիճանի մէջ գտնուող թոքախտաւորի մը : Ու ասոր երկու պատճառ գտայ . նախ որ այդ կարգի հիւանդութիւններ երկարատեւ կ'ըլլան , ուստի եւ սուղի կը նստին Հիւանդանոցին , երկրորդ , Հիւանդանոցէն դուրս ալ նոյնքան եւ երբեմն աւելի նպատաւորապէս կրնան դարմանուիլ անոնք : Նշանակուած է նաեւ թիւ մը , որ աւելի զարհուրելի է . 49 անձերէ իւրաքանչիւրը իրարու վրայ 175 օր Ազգ. Հիւանդանոցը մնացեր է , որ քսել է կերեր , խմեր ու հաւանաբար վերջը վերջը առանց օգտուելու մեռեր գացեր է : Ասիկա անհանդուրժելի է պարզապէս : Հիւանդանոցներու մէջ ունեցած փորձառութիւնս երբեք ասոր նմանը չի ցուցուց ինծի : Հաղա ի՞նչ ըսենք այն երանելիին , որ 425 օր մնացեր է Ազգ. Հիւանդանոցին մէջ , մինչդեռ կը կարծեմ թէ իրեն եւ իրենպէսներուն պատճառով քանի մը օրուան հիւրընկալութենէն զրկուած պիտի ըլլան նոյն ազգին պատկանող ուրիշ հիւանդներ : Չափ մը , շատ որոշ չափ մը գրուելու է նոյն իսկ Հիւանդանոցին հիւրընկալութեան :

Կը վերջացնեմ Տոքթ. Տաղաւարեանի տեղեկագրին մասին ըսելիքներս , անգամ մըն ալ կրկնելով թէ իր այս համարատուութիւնը կ'արդարացնէ Հոգաբարձութեան եւ շատերու կողմէ իր վրայ դրուած յայտը :

Դ Ե Ղ Ն Ա Ծ Ն Ա Մ Ա Կ Ը

(Ն Ո Ր Ա Վ Է Պ)

Ծանր հիւանդութենէ մը նոր ապաքինած էի . ինծի հիւանդուես եկող բարեկամներէս Երուանդ միայն կարող էր այն տխուր ու անվերջանալի ժամերուն ձանձրոյթը փարատել . Օր մը , անոր զրկած գիրքերէն Վիքթօր Հիւկոյի Խնդացող մնարդը կը կարդայի . Անգլիոյ մանաւանդ ազնուական դասին բարքերը ու առնամախրող այդ դեղապանձ երկին էջերը անհամբերութեան տենդով դարձուցած միջոցիս , դեղնած խուղիթ մը ինկաւ : Նախակ մըն էր , հին թուականով եւ աղջկան մը ուղղուած . գիրքը՝ նոսր ու ցատքուտող , աղջկան մը գրիչէն ելած կ'երեւային . արդէն այս ենթադրութիւնս հաստատեց ստորագրութիւնը՝ Տիգրանուհի : Թէեւ զայրոյցը բերնուց սորվուած ոճերով ու բացատրութիւններով ողորդուած էր այս նամակը , բայց մէջը անանկ աղուոր , բնական ու գողտր սողեր կային որ իրօք տկարացած ջիղերուս վրայ փայփայէի թրթռում մը աղցեցին , մանիշակի բուրուսին պէս անուշ պաղչկում մը տալով սրտիս :

« Յախտեան քեզ սիրելու ուխտս կրկնելով , մնամ մինչեւ վերջին շունչս քեզի ու սիրոյդ վերի . . » — Այս բառերով կը վերջանար նամակը . ինծի շատ զարմանալի երեւցան մանաւանդ վերջին բառերը զորս աղջիկ մը կ'ուղղէր ուրիշ աղջկան մը . հազարումէկ ենթադրութիւններ կ'ընէի , երբ Երուանդ ներս մտաւ . Եւ ուղեցի քիչ մը ինդալ , այս նամակը նիւթ ունենալով կատակել Երուանդին հետ . հիւանդի քմահաճոյք մը պարզապէս :

Երուանդին հարցումներուն իբրեւ պատասխան կ'ըսէի՝

— Յախտեան քեզ սիրելու ուխտս կրկնելով , մնամ մինչեւ վերջին շունչս քեզի ու սիրոյդ գերի . . .

— Հիւանդութիւնը է՞նչ եաքը գլխովդ զարկաւ , հարցոյց ժպտելով :

— Բնա՛ւ . . . Ասորա՛խտ , այսչափ շո՛ւտ մոռցար Տիգրանուհին :

— Տիգրանուհի՞ն ով է :

— Այս անունով աղջիկ մը չե՞ս ճանչցած բնաւ , որ քեզի սիրային նախակ մը գրած ըլլայ :

— Երբե՛ք :

— Մի՛ ուրանար , վասն զի ահա՛ ապացոյցը , ըսելով , դեղնած թուղթը խնդալով իրեն կարկառեցի :

Երուանդ՝ հակառակ իր սկեպտիկ ու զուարթ բնաւորութեան՝ տոգաւնեցաւ . իր դիմադրիծերէն յայտնի էր որ զիս չվշտացնելու դիտաւորութեամբ թռնադրօսիկ ժպիտ մը կը թրթռացնէր բարկութենէ պրկուած չրթունքներուն վրայ . զողանար ձեռքով մը առաւ նամակը :

Զղջացած էի ըրածիս վրայ . գուցէ՛ առանց պիտալու վշտացուցեր էի խեղճ աղան :

Երուանդ՝ նամակին վրայ տխուր նայուածք մը նետելէ վերջ , ափին մէջ ճարտեց եւ աւթոթի մը վրայ ինկաւ ընկճուած : Լուռ ու մտախոհ մնաց պահ մը . Յետոյ ինքզինքը ժողուելով , իմ հետաքրքրութիւնս յագեցնելու համար հետեւեալը պատմեց :

— Այդ նամակին ոչ պարունակս թիւնը եւ ոչ ալ ստորագրութիւնն է որ զիս յուզեցին . իմ յանկարծակի վրդովումիս պատճառը այն է որ սրտիս էն խորը գոցուած վէրք մը նորէն բացիր , թէպէտ անդիտակցաբար : Այդ նամակը ընդունող աղջիկը իմ մեռած քոյրս է . իսկ Տիգրանուհին անոր զպրոցական մէկ ընկերուհին որ իր տկարացած կուրծքը դարմանելու համար տաք կլիմայի մը տակ , հեռաւոր երկիր մը ընակող աղգակներուն քովը դացած էր . Քոյրս կայտառ աղջիկ մըն էր այն ատեն . չափազանց կը սիրէինք զիրար . իրիկունները մէկ սեղանի վրայ կը պատրաստէինք դասերիս , առաւուն՝ մէկտեղ դուրս կ'իլլէինք՝ ան իր զպրոցը , ես ալ իմս երթալու համար , ու վերադարձին՝ իրարու կը պատմէինք մեր օրուան տպաւորութիւնները : Անիկա իմ ընկերներս կը ճանչնար , ես ալ անոր ընկերուհիները , միմիայն մեր երկուքին միջեւ փոխանակուած խօսքերով ու նկարագրութիւններով : Քրոջս ընկերուհիներէն Տիգրանուհին միայն կու գար մեր տունը , եւ իր ամէնէն սիրած խաղն էր փախուքսուրը ու պարը :

Քոյրս օր մը հիւընդցաւ . թիշկները՝ « րան մը չէ կ'անցնի » , ըսին . երկու երեք ամիս անցաւ , բայց այդ « րան մը չէ » ն չանցաւ . քոյրս օր օրի կը նիհարնար , կը նուագէր , աչքին խաւերը կը թափէին , դէմքը թափանցիկ տոգունութիւն մը կը ստանար : Թիշկները միշտ լաւատես մնացին՝ գէթ մեզի հանդէպ , եւ սակայն վերջ ի վերջոյ դեղերը դադրեցուցին եւ « հիւանդնիդ օդափոխութեան կարօտ է » յայտարարեցին խորհրդաւոր

չեշտով մը . այս յայտարարութիւնը ինքնին դատապարտութիւն մըն էր : Սակայն բժիշկներուն որոշումը գործադրեցինք յուսալից . քոյրս գիւղն ալ օգուտ մը չտեսաւ :

Երբեք միաքէս չելլէր . ան տարին ես փայլուն քննութիւններ անցուցի . քոյրս իր տառապագին վիճակին մէջ իսկ կը շահագրգռուէր իմ դպրոցական կեանքովս . չաբաժը անգամ մը՝ երբ գիւղ կ'իլլէի , իրեն կը պատմէի քննութիւններուս ատեն . զգացած մօրմտքներս , յաջողութիւններուս առթած ուրախութիւնները :

Անիկա՝ խեղճ հիւանդը՝ մերթ կը ժպտէր , մերթ կը գիտէր , եւ երբ խօսքս ըմբռնէի նուազած եւ ուժաթափ գլուխը բարձին վրայ կ'իյնար . ու մեղամտղձիկ , երազոտ աչքերը կը սեւեռէին գէպի հեռուն

Պարգեւարաշխութեան օրը , ամառուան զուարթ կիրակի մը , երբ առաուն կանուխ ելած՝ կը պատրաստուէի երթալու , քոյրս իր անկողինն մօտ կանչեց զիս , ու թոչունի մը թաթերուն պէս ոսկոր կտրած ձեռքը ուսիս վրայ դնելով . — «Երուանդ , այսօր աննիկք պարգեւներդ ես գուցէ չպիտի կրնամ տեսնել . քու յաղթանակիդ փոխարէն՝ մահամեծ քոյրդ ուրիշ բան մը կարող չէ տալ» ըսելով՝ ճակտէս համբուրեց , ու չկընդհատելով շարունակել , սկսաւ լալ . Ձիս բռնի դուրս հանեցին . Իրիկունը , թեւիս տակ քանի մը ոսկեգոծ գիրքերով առն դարձիս , վերը ողբի ու կոծի ձայներ իմացայ : Քրոջս տխուր բնազդումը ճիշդ է եղեր :

* * *

Երբ Երուանդ տեսաւ որ իմ վրաս շատ գէշ ազդեցութիւն կ'ընէր իր պատմածը , «քիչ մըն ալ խնդանք» , ըսաւ ու շարունակեց :

— Մայրս՝ քրոջս մեռնելէն վերջը՝ անոր բոլոր թուղթերը պատուեց ու այրեց . անոնց մէջ կային նաեւ այդ Տիգրանուհիին նամակները որոնք իրօք սիրոյ նոսրեր կը բուրէին . Քու գտած այս նամակդ ալ անոնցմէ մէկն է , թէեւ ամէնէն պարզն ու անհամբ . Տիգրանուհին անանկ տողերով կը լեցնէր իր գրածները որ իրօք սրտի կը դպչէին . մենք ալ աղուսր պատասխաններ կը գրէինք , վասն զի քոյրս եւ ես միատեղ կը գրէինք . Տարիներ վերջ այս օրիորդը Պոլիս վերադարձաւ . Ես այն ատեն սիրային վէպ մը ունէի , զոր պատմած եմ քեզի (1) . Տիգրանուհին իմ Տիւլսինէիս շատ մօտ ազգական էր , երբ առջի անգամ մեր տունը եկաւ , ինքն ալ մենք ալ

սկսանք լալ՝ զառն վերջուէմներու անձնատուր : Բայց կամաց կամաց , քանի մը այցելութիւններէ վերջ , Տիգրանուհին ինծի հետ քաջուելով կը տեսնուէր . ասիկա շատ բնական էր , վասնզի երկուքնիս ալ հասանցած էինք . միայն թէ , երբ առանձին մնայինք , մեր մանկութեան օրերուն յիշատակներու վերաբարձարծումին մէջ ուրիշ հաճոյք մը կը զրտնէր ան . այս ալ շատ բնական կ'երևար ինծի : Բայց ի՞նչ մեկնութիւն տալ՝ ինծի ուղղած անուշ անուշ նայուածքներուն , ցուցուցած սիրազեղ մտերմութիւններուն , ինծի որ իրբեւ քոյր մը կը նկատէի զինքը : Մնաց որ , սերտիս մէջ տեղ չի կար ուրիշ սիրոյ մը , համակ էութեամբս կը սիրէի միւսը : Ամէն պարագայի մէջ , շատ համոզուած չէի թէ իրօք Տիգրանուհին իմ վրաս սիրային զգացում մը կը տածէր : Ես փոխանակ հոգեբանական վերլուծումներ ընելու՝ շահագործել կ'ուզէի Տիգրանուհիին ինծի ցուցուցած խանդաղատանքը՝ անոր միջոցաւ իմ Տիւլսինէիս հետ հաղորդակցել փափաքելով :

* * *

Բարեգործական հաստատութեան մը համար պարահանդէս մը կը տրուէր Բերայի Նոր-Թատրոնը : Ամէն թաղէ , ամէն դասակարգէ խումն բազմութիւնով լեցուած էր պարասրահը : Ես այն ատեն թաւ . թաւրած պատանի մը , պարի մօլեգին սրահար մը , ի զուր կը վնասուէի պարուհի մը որ շատ հազուադիւրս էր այն իրիկունը առանց ֆալսալիքի : Յուսահատած կեցեր էի թատերաբեմին առջեւ , երբ յանկարծ դողոջուն ու նուրբ բազուկ մը թեւս մտաւ , գեղջկուհիի ծպտումով կին մը , որ ինքզինքը չճանչցնելու համար ականջս ի վար ինծի խիտ մօտ ազգականուհիի մը մասին տեղեկութիւններ հարցուց . այս եւ ասոր նման հարցումներէն կռահեցի թէ մեր ընտանիքին մէկ մտերիմն է , Գոհ ու երջանիկ այս ինքնակոչ պարուհիէն , սկսալ պարել հետը , առանց հետաքրքրուելու թէ ո՞վ է :

Պահ մը սակայն , բազմութեան նեղուած , շունչերնիս ժողալին առինք , Հոն , պարուհին կը զարմանար թէ ինչո՞ւ չեմ հետաքրքրուիր իր ո՞վ ըլլալը հասկնալու համար , եւ առանց իմ կողմէս ո՞ր եւ է ասիպումի՝ դիմակը կէս մը բանալով երեսը ցուցուց : Տիգրանուհին էր :

Քովերնիս զոյգ մը նստած իրարու հետ կը սիրարանէին : Տիգրանուհին , — «Ա՛խ , ասոնք ո՞րչափ երջանիկ են որ զիրար կը սիրեն , ու իրարու հետ կը սիրարանեն» , ըսաւ հառաչելով : Ես այս փղձկումը յարմար ա-

(1) Մասիս 23 Դեկտեմբեր 1900 , Թիւ 39 :

որթ համարելով սիրտս բացի իրեն , ըսի թէ իր ազգական օրիորդը՝ իմ Տիւլսինէս՝ տարիներէ ի վեր կը սիրեմ մօռնջ ու գաղտնի պաշտօնով մը , թէ իմ քաշած տառապանքներս , իմ անսահման սէրս ուղղակի անոր յայտնելու չեմ համարձակիր , վախնալով որ մի՛ գուցէ ծաղրուիմ . ու խնդրեցի Տիգրանուհիէն — զրեթէ քոյր մը ինծի համար — որ բարեհաճի իմ կողմէս փոխանորդութիւն ընել իմ պաշտեցեալիս մօտ :

Տիգրանուհին արձանագամ մտիկ կ'ընէր . երբ լմացաւ իմ երեմիականս , ջուր ուղեց , գաւաթը կը դողդղար ձեռքին մէջ . երբ խմելու համար զիմակը նորէն կէս մը բացաւ , զիսեցի որ սաստիկ տփուռնամ էր եւ աչքերը կարմրած էին :

— Վար իջնենք , ըսաւ . կտրուկ ձայնով մը :

Վարը , պարպարանին մէջ , ես դարձեալ կրկնեցի իմ աղաչանքս :

Առանց պատասխան տալու , զատուեցաւ ինձմէ ու հեռացաւ , ամբոխին մէջ խռուեցելով :

* * *

Այն գիշերէն քանի մը օր վերջ ինծի խիստ մօտ ազգական աղջիկ մը , որ Տիգրանուհիին մտերիմն էր , մեր տունը եկաւ եւ կէս-լուրջ , կէս-խնդալով պատմեց թէ առջի օրը Տիգրանուհին զինքը գտեր է եւ Յ-Կ ժամ իմ վրաս յօքս խօսեր է՝

— Գիտե՞ս ինչեր ըսաւ , յարեց ազգականուհիս : Անիկա առջի օրէն ի վեր քեզի կը սիրէ եղեր , այդ նամակները որ խեղճ քրոջդ

կը գրէր՝ ամբողջովին քեզի ուղղուած են եղեր : Ինքը դիտէր որ իր նամակները քրոջդ հետ մէկտեղ կը կարդայիք , թէ պատասխաններն ալ միտտեղ կը պատրաստէիք . եւ ինչպէս որ իր զգացումները քրոջդ ուղղուած նամակներուն մէջ կը խոստովանէր , նոյնպէս կարծեր է որ դուն ալ քու սէրդ , յուզմունքներդ , տենչանքներդ ու տանջանքներդ կ'ամփոփես քու քրոջդ ստորագրութեամբ գրուած նամակներուն մէջ : Երբ նորէն Պոլիս դարձեր է , իր սէրը աւելի բուռն թափով մը բորբոքեր է , քու կողմէդ ալ փոխադարձը գտնելով կամ թէ անանկ կարծելով . քու երկրորդ խօսքերդ , սրտիդ խորէն արձակած ախերդ իրեն ենթադրել տուեր են որ կը սիրես զինքը , եւ ասիկա մինչեւ պարահանդէսին զիչերը՝ ուր քու յայտնութիւններդ լախտի հարուածի մը պէս ջախջախեր են սրտին է՛ն խոր անկիւնը տարիներէ ի վեր հիւսած այն բոյնը , այն խորանը ուր կը տիրէր քեզի համար ունեցած սէրը՝ որ այս ջախջախումէն , քայքայումէն վերջն իսկ աւելի բուռն կերպով կը հրահրուի իր մէջը . . . :

Խնդալով մտիկ կ'ընէի այս յայտնութիւնները . բայց ծաղրելէ աւելի կը մեղքնայի Տիգրանուհին : Ու որչա՛փ գոհ էի մանաւանդ որ զիս այնչա՛փ կը սիրէ եղեր . վասնզի երբեք չպիտի ուղէի Տիւլսինէիս հաղորդել իրեն ըսած խօսքերս : Վասն զի եթէ իմ Տիւլսինէս ալ չէր սիրեր զիս , արդեօք ինքն ալ ինծի պէս որչա՛փ պիտի խնդար վրաս ու մեղքնար զիս երբ ուրիշի մը բերնէն խմանար իմ հառաչանքներս ու պաղատանքներս :

ԳԻՄՄԷՆ

Տիգրան ԷՖ. ձիվէլէկեան , Տէր եւ Տնօրէն Առաքանդակ եւ Ճերիսէյի Շարգիյէ լրագիրներուն , կայսերական գնահատման արժանացաւ՝ բարձրանալով Միւթէմալիկ աստիճանին : Բերկրութեամբ կը ծանուցանենք Վեհ . Սուլթանին կողմէ եղած այս շնորհ եւ ջերմապէս կը շնորհաւորենք մեր մեծարոյ պաշտօնակիցը ինչպէս նաեւ իր եղբայրը՝ Յովհաննէս էֆ. — յիշեալ երկու թերթերու վարչական ձեւքին պետը — որ արժանացած է Սալիսէի աստիճանին : Տիգրան էֆ. ձիվէլէկեան քանրհինգ տարուան լրագրապետ մըն է որ իր կարողութեան եւ փորձառութեան մէկ նոր ապացոյցն ալ տուաւ Առաքանդակին հրատարակութեամբը որ այնքան համակիր ընդունելութիւն գտած է հանրութեան կողմէ :

«Կարն խօսքեր» վերնագրին տակ՝ Արամ

Անտոնեան սկսաւ Արեւելի մէջ առօրեայ պզտիկ յօդուածներու շարք մը , օրուան հարցերու եւ իրողութիւններու նուիրուած , որոնք նոյնքան հետաքրքրութեամբ կը կարդացուին որքան երիտասարդ հրապարակագրին շարաթական «Աջ ու Ձախ»երը :

Բիւզանդիոն կը շարունակէ Վիթթորիա Թագուհիին նուիրուած բազմակողմանի տեսութիւններով լեցուն խմբագրական յօդուածներուն շարքը որոնք կատարելապէս կը պատկերացնեն հանգուցեալ Թագուհիին օրով Մեծն-Բրիտանիոյ բրած յառաջդիմութիւնները :

ԱրՏՈՇԱՏԵՐ Կ. Ս. ԻԿԹԻԻՃԵԱՆ

Տպագրութիւն Ե. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

Կ. Պոլիս , Ֆինանսըլար եօգուռ , Թիւ 27

ՍԱԳԱՅԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

Ղալաթիա, Գուրգուլու խան Թիւ 7

Ծաղիկ լրագրի այն Տպարանին մէջ խնամով կը կատարուն ապագրական ամէն տեսակ յանձնարարութիւններ, — ծանուցումներ, հարսանեկան հրաւիրագրներու, այցեւորմաներու, մահազոյներու, տոնօրանական շրջաբերականներու, եւայլն, — պատրաստութիւնը, — գիրամատչելի պայմաններով:

Ա Տ Ա Մ Ն Ա Բ Ո Յ Ժ

ՏՈՔԹ, Գ. ԳԱՐՐԻԷԼԵԱՆ

ԲԵՐԱ, ՄԵԾ ՓՈՂՈՅ, ԹԻԻ 200

Կալաթա-Աերալի Լիօեին դեմ

Ամէն օր ժամը 5—11 (Ը. Թ.)

Կիրակի օրերը ժամադրութեամբ

ԻԻՆԻՕՆ

ՀՐԴԵՀԻ ԵՒ ԿԵՆԱՅ

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՍՏԱՏԵՍԼ Ի ԲԱՐԻՁ 1828-1829

ՀՐԴԵՀԻ ՃԻԻՂ

Մինչեւ 1899ի վերջը հատուցեալ <u>փաստք</u>	240.000.000 ֆր.
1899ին գանձուած ապահովագրին	19.500.000 »
Դրամագլուխ եւ պահեստ	105.000.000 »
Ապահովագրեալ դրամագլուխ	18.000.000.000 »

ԿԵՆԱՅ ՃԻԻՂ

Մինչեւ 1889ի վերջը հատուցեալ <u>փաստք</u>	99.000.000 ֆր.
Ընթացիկ ապահովագրութիւնք	253.000.000 »
Դրամագլուխ եւ պահեստք	150.000.000 »

որ ընթացիկ ապահովագրութեանց գումարին հետ կը համեմատի 60% — ինչ որ «Իւնիօն»ի ապահովագրելոց կ'ընծայէ հսկայ երաւելաւորութիւն մը **ՈՐՈՒՆ ՆՄԱՆԸ ԿԱՐԵԼԻ ԶԷ ԳՏՆԵԼ ԱՐԵԻՆԷԼՔԻ ՄԷՁ ԳՈՐԾՈՂ ՈՒՐԻՇ ՈՐԵԻ Է ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՔՈՎ:**

Արեւելքի համար մասնաւոր սակացոյց գեղչեալ գիներով: Նպաստաւոր պայմաններ անհամեմատ կերպով աւելի գերազանց քան ուրիշ ո՛ր եւ է ընկերութեան պայմանները: Շահաբաժիններու տարուէ տարի անմիջական վճարում, որով Իւնիօնի ապահովագրութեան ԶԵՐԾ են այն վնասներէն եւ յուսախաբուրիւններէն, որոնց կ'ենթարկուին միշտ այն անձինք, որ շահաբաժիններու բարդման (accumulation des bénéfices) ՅՈՌԻ եւ ՎՆԱՍԱԿԱՐ դրութեամբ գործող ընկերութեանց կ'ապահովագրուին:

Ընկերութեան դրամատունն է ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ՊԱՆԲԱՆ

Թուրքիոյ եւ Արեւելքի Տնօրէնութիւն

Կ. Պոլիս, Կալաթա, Թանապուրուն խան, Օսմ. Պանֆային դիմացը

Գործակալութիւնք Թուրքիոյ գլխաւոր քաղաքաց մէջ

ԸՆՏԻՐ, ՀՈՏԱԻԷՏ, ԽՆԱՅՈՂԱԿԱՆ

ԹԵՅ

ԹԵՅ

ԹԵՅ

ԹԵՅ

ԹԵՅ

ԹԵՅ

Ամէն տեսակ թէյերու նոր բերքերէն մեծ քանակութեամբ հասած է ԵԱՎՐՈՒԵԱՆ ԻՍԱԳՈՒԼԵԱՆ վաճառատունը : Թէյի տիրանարներն ու ամէնէն փափկաճաշակներն իսկ վերջին ծայր գոհ պիտի մնան այս թարմ թէյերէն , որոնք ընտիր , առողջապահիկ եւ հոտաւէտ ըլլալով հանդերձ անմրցելի ըսուելու աստիճան տալն են :

Գաւառներու յաճախորդք թէյ գնելու համար պէտք չունին անձամբ գալու , նամա-

կով թող գիմնն ԵԱՎՐՈՒԵԱՆ ԻՍԱԳՈՒԼԵԱՆ վաճառատան , ուր ամենամեծ խնամով , զգուշաւորութեամբ կը գործադրուին ամէն կարգի յանձնարարութիւնք՝ մեծաքանակ եւ փոքրաքանակ : Դիւրութեան համար՝ թէյերուն փոխարէնը կարելի է վճարել նաեւ երբ ապրանքները բեռցունն ու ֆոնօշիւհեքօն ներկայացուի գնողին : Կեղծ թէյ չգնելու համար հաճեցէք ուշադրութիւն ընել վերի մարքային եւ ԵԱՎՐՈՒԵԱՆ ԻՍԱԳՈՒԼԵԱՆ անուանք : Կեղբոնատեղին՝ Կ. Պոլիս , Պահճէ Գարու , Ճէլալ Պէյ խանի կից , թիւ 10 , Կ. Եաւրուեան Թ. Իսագուլեան մեծ վաճառատունը :

Կ
Ս
Պ
Ի
Կ

ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ 1884

ՀԱՆՐԱԾԱՆՈԹ

ՇԱՊԻԿԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆԱՏԷՐ

Մ. ՏԷՐ - ԴԱԻԻԹԵԱՆ

Կ
Ս
Պ
Ի
Կ

Թիւ 21, Ղալաթիա, Վոյվոսա փողոց, Գաղղիական նամակասան դեմ

Խիստ աժան գիներով կը ծախէ Ֆլանէլ , քթան եւ բիքէ չապիկներ , ժողկապ , օձիք , թեւնոց , կոճակ (ոսկեզօծեալ ու պարզ) , դուլպայ , թաշկինակ , զմեղի , խոզանակ , սանաթ ու անուշահոտութեանց ամենաընտիր տեսակներ :

Միշտ խնամով ու դիւրամատչելի գիներով կը պատրաստէ նաեւ չափու վրայ ամէն տեսակ չապիկ , գիշերազգեստ , օձիք , թեւնոց , ու կը կատարէ ներքին ճերմակեղինաց յանձնարարութիւններ :

Հանրածանօթ Մ. ՏԷՐ ԴԱԻԻԹԵԱՆ չապիկի գործարանը նորաձեւութեան յանձնարարութեանց խնամով պատրաստութեան ու գիներու տարապայման աժանութեան տեսակէտով վստահելի ու լաւ յանձնարարելի տուն մըն է :

13—15

ՌՕՍԻԱ — ROSSIA

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՀՐԴԵՀ, ԿԵԱՆՔ, ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆՔ, ԱՐԿԱԾՔ

1898 տարւոյ մէջ գանձուած ապահովագրիւններ	34,775,642 Ֆրանք
Երաշխաւորութեան գումար	121,765,333 »
1881էն ի վեր ապահովագրեալներուն վճարուած	164,172,000 »

Կեդրոնացեղի, Ղալաթիոյ քաղաքի վրայ, Մաքսասան հին սեղը

Ընդհ. Բննիչ
Ա. ՀԻԻՐՄԻԻԶ

Ընդհ. Գործակալ
ԹԷՈՏՈՐ ՌԷԲԲԷՆ